

רושי-פירושים שתולים בסופרים וביצירתם. מן התנ"ך הוא למד שפסוק מקורי אחד שהוא משובח ומעולה שקול כנגד תלי-תלים של הסברות וביאורים. חריפותו הרבה והצלולה יודעת להשיר מן האילן פרחים ועלים ופריחה בת-יומה ולחתור אל עסיס הפירות. אין הוא מסתפק בפחות מ"קב ונקי" ותביעותיו מרובות, וחינה הגדול של כתיבתו הוא בהצגתן של דרישותיו, שהן עצמן תורה ולימוד הן צריכות. ניתוחיו מעמיקים והערותיו המרובות מלאות טעם וזקנים שקנו נסיון וחכמה ויד להם בתרבות יהודית ובספרויות עולם.

כך, למשל, פוסק ש. צמח את פסוקו על הסופרים היהודים-האמריקאיים: "גברה תאוותם להפוך כל סדרי ספרותה על פניהם ולמחוק כל עברה ולפתוח פתחה מני-יורק ולמטה. אף מידה זו מגונה. היה משהו דומה לזה בגרמניה של וויימאר ועשה באו-שים. אפילו בהמה אינה בועטת באבוסה. והרי סופרי ברוקלין מלאו אסמיהם מן הבר שהשבירו אחרים בשבילם. בלי שקספיר ודיקנס-שפירא וגרוסמן מנין? עלוב מעמ-דו של יהודי בגלותו ועל כורחו עוסק הוא בפסולתם של עסקנים, ואי אפשר לגזור גזירת גירוש לטבע בספרות העולם ולק-רוא מלא אחר כל סופר שאינו בן ברית הפוגע בתכונות אלה-נאצי אתה! אין מגר-שים טבע בקולות פחדים..."

מן המשווררים "הצעירים" תובע צמח שיידעו ידיעה יסודית בלשון. בלא מידת הבחירה והידיעה אין קיום לעולם השיר. "אין הפש-טות מגוונת אלא את העשירות. פעמים משבחים משורר שנכסיו מועטים כי פשוט הוא, ובאמת עני ואביון הוא..."

בדומה לכך הוא הופך בפרשת החיקוי והמ-קוריות. שקספיר וגדולים אחרים קיבלו מאחרים שקדמו להם, אלא שבנוסף ללקי-חתם היה להם משהו מקורי ומיוחד משלהם ומכוחו הגיעו למדרגה העליונה של יצי-רתם. "בלי ייחוד קשה זה אין כלום", הוא כותב. "לא ישפיעו המזוויים המלאים של אחרים ולא יושעו תשעת הקבים של אחרים. ייחוד קשה זה משמעו-הקב האחד

לא הגזים הרבה. בתוך התקופה הרומנטית של שלהי המאה הי"ט קרע את הכוזב מעל הצעיף הרומנטי, וראוי שיקראו את מסעו-תיו אנשים השבים לסורם וחוזרים לראות בשלהי המאה הי"ט תקופה של רומנטיות שלווה, של מיזוג בין גוף ואדם, תקופה שראוי להתגעגע אליה. יקראו וילמדו אל מה הגעגע. בסופו של דבר, לא יצא מרק טוויין לארץ כנביא אלא כתייר, תייר המ-תאר את שעניו רואות, בעטו השנון. הוא לא ניחש מה יתרחש ברבות הימים ואולי היה מתרעם על הריסתו של החלום. ושמא לא? הרי הוא האיש שכתב פעם כי אסור להניח ליהודים לעלות לארץ-ישראל, שכן אם יעלו ישאירו את ארצות-מושם חסרות כוח רוחני ראשון-במעלה. מכובדי קלמנס אולי היה אומר: הארץ השתנתה לטובה, ואם קלקלות רבות עשו בה הרי זה מחירה של הפיכת חלום לחולין שאפשר לחיות בהם. אבל באמת, כלום אי-אפשר היה להי-זהר יותר?

ש. י.

דפים מתוך פנקס

אפיים המיוחד של "דפי פנקס" לשלמה צמח בכך שהם באים אלינו כממרחק ומבי-אים עמהם אווירה שונה תכלית-שינוי מזו שאנו שרויים בה. צמח מהלך עם דורו, אך בה-בשעה הוא מהלך עם דורות קודמים ועתידיים. הוא סופר וקורא, מחבר ומבקר, ודן באירועים ובסופרים ויצירותיהם מב-חינות רבות, שכרגיל הסופר-המחבר רואה את חלקן בלבד. ראייתו מפליגה לעומק ול-רוחב, ושרשיה מעוגנים בעולם הרוח, שהוא בן-בית בו. אמת-המדה הבקרתית הרא-שונה שלו היא הבדיקה אם יש לו לסופר "לוחות", ואפילו "פסולת-לוחות", משלו: "אם לוחות בידך גם מפסולתם אתה מת-עשר", הוא כותב במפורש ובשום-לשון. אין דעתו של צמח נוחה מפירושים ופי-

* שלמה צמח: דפים מתוך פנקס; מוסד ביאליק, 1972; 231 עמ'.

המנסים לעמוד על שלהם. ואפילו כשהם גדולים ומנהיגים בישראל.

כמו שמעיד צמח על עצמו, לעת שיבתו "דעתו נקיה יותר ודינו מתון יותר ולא נבהלת תשובתו". אין זיקנתו מביישת את ילדותו, וכשם שספרי ההגות והבקורת שכתב מקומם יכירם במבחר היצירה העברית, אף ספרו "דפים מתוך פנקס" מוסיף כבוד למחבר ויקר רב לקורא העברי.

י. פ.

מבוא להיסטוריה ציונית אחרת

ההיסטוריה המדינית של הציונות ספק אם יש בה הרבה פניות חשובות שגילויים חד-שים עשויים לשפוך עליהן אור חדש ומפתיע. לא היתה זו היסטוריה מדינית קונספירטיבית, וטעמים שונים לכך. תעודות חדשות ומסמכים חדשים העשויים לשנות את ידיעותינו בצורה קיצונית ודראמטית אינם בנמצא, ככל הידוע. כתיבת היסטוריה ציונית "אחרת" משמעה אפוא בחינתן של העובדות הידועות בדרך-כלל בצורה מקורית וחדשנית.

אכן, תמוה מדוע היה מחבר הספר חייב להתיימר בחשיפתן של עובדות בלתי-ידועות עד כה. העובדות שהוא מציג ידועות היטב. ההיסטוריוגרפיה של הציונות על כל גיי-לוייה ושל תולדות ארץ-ישראל בעת החדשה אינה שוקטת על שמריה אלא מתפתחת ומתרחבת בלי הרף, וכבר יש ברשותנו כמה וכמה עבודות חשובות שנכתבו כאן בעשור האחרון. מסתבר אפוא כי מחבר הספר התכוון לייחוד מסוג אחר, לכך שהוא מגיש מסה היסטורית הכתובה בשטף ובריהוט, אינה מבקשת להיות מחקר מדע-אקדמי, ויחד עם זאת אינה היסטוריוגרפיה רשמית, ברגנית וצמחוניות—משהו מן הסוג הנפוץ למדי של אוטו-היסטוריות הנכתבות על ידי תנועות, אסכולות וחוגים שונים בציונות,

משלך, כזות אחד של פת עמלה מן העיסה שלך ומלוא עומס העבר של הקיבוץ הא-נושי, שצרפה אותך ההשגחה אליו..."

לשונו של צמח דשנה ועשירה וכל הבעתו מעוגנת במקורות, במשנה ובגמרא. הרבה מובאות הוא מביא מגיתא ומסופרים צרפתיים, ובהסברתו הבקרתית הוא נמשך אחר היפה שבאמנות הפתיבה. פירורי זכרונות ושברירי רשמים ודעות על סופרים וספרים מוסיפים נופך של חן. ואין צמח נושא פנים למוריו ולחבריו. אין לו אלא מה שעניו רואות ולבו בוחן ובודק ומחפש ערכים של קיים, שאינם מכוונים לשעתם בלבד.

לפיכך פוסל הוא את הבידור על כל הנלווה אליו, האוכל כל חלקה טובה בספרות ובאמנות ומפנה לבותיהם של הבריות לשעשועים ולמיומנויות, שראשיתם בפחד ובייאוש שבאו על הדורות האחרונים וסופם מרבים שיעמום בעולם. את מקומם של שני המלאכים הטובים המלווים כל אדם—לפי המסורת—תפסו "שני מלאכי חבלה, שאחד מהם—אהבת הבצע והרווחה והשני—בולמוס המיומנויות והבידור..."

את הנחמה רואה צמח בשירה העברית הגדולה, שהיא שירה של אמת הקובעת דבר-ימיה של אומה ומפרשתם. כהתלהבותו בימי-נעוריו משירתם של ביאליק וטשרניחובסקי כן התלהבותו כיום, ואת חלקם בתנועת התחייה הלאומית הוא חוזר ומעלה על נס. הוא חולק על עגנון, שאמר פעם: "היתה חיבת ציון וביאליק כתב שירי ציון". צמח טוען את ההיפך. שירי ביאליק, ולא דווקא "שירי ציון" שלו, אפילו שיריו האישיים והליריים ביותר כגון "אחרי מותי סיפדו ככה לי", הם הם שקבעו את פרצופם הרומנטי והנפשי של צעירים רבים מיהודי רוסיה. צמח מעיד על כך מחוויותיו שלו באותם הימים.

הרבה חרד צמח לנקיונה של הלשון העברית. פסולת וסיגים שדבקו בה אגב החייתות מוציאים אותו משלוותו, ובמרץ-נעוריו מחודש הוא מתגייס למערכה. במקורות לא בודק ולפיהם יקבע את הצורה הנכונה, אין הוא מבטל דעתו מפני דעת אחרים

* יגאל עילם: מבוא להיסטוריה ציונית אחרת; הוצאת א. לוינ'אפשטיין, 1972; 190 עמ'.